

Nr 228.

Av herr **Håstad m. fl.**, *angående åtgärder till förbättring av yngre vetenskapliga forskares ställning i ekonomiskt avseende.*

Det är tyvärr ett allmänt känt och under de senaste åren alltmera diskuterat förhållande, att de svenska statsmakterna gjort vida mindre för den vetenskapliga forskningen än flera jämförliga stater. Särskilt har det trängda statsfinansiella läget under krigsåren medfört en återhållsamhet, som betytt inte endast ett hejdande av utvecklingen utan även en försämring av situationen. I ingressen till fjolårets åttonde huvudtitel uttalade den dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet starka betänkligheter mot ett bibehållande under längre tid av de på grund av krigsförhållandena vidtagna begränsningarna av särskilt de vetenskapliga och kulturella institutionernas anslag. Åtgärder vidtogos även för att avhjälpa vissa i sådant hänseende påtalade brister, och i årets huvudtitel kunna på flera punkter noteras inte oväsentliga förbättringar. Det torde emellertid med fog kunna hävdas, att forskningen även med beaktande härav befinner sig i ett beträngt läge. En central ställning intar härvid de yngre vetenskapliga forskarnas situation.

En tryggad ställning för de yngre forskarna är nödvändig för att bevara den svenska forskningens kontinuitet, för att ge universitet och högskolor möjlighet att besätta sina lärarplatser med kompetenta krafter liksom att, då så erfordras, erhålla kvalificerade vikarier för dessa lärare. En betydande del av universitetens undervisning är vidare anförtrodd åt yngre forskare, i främsta rummet docenterna. Den oavlåttligt fortskridande specialiseringen inom flertalet vetenskaper gör det även oundgängligt, att det vid sidan av det begränsade antalet fast anställda universitets- och högskolelärare finnes ett avsevärt antal andra forskare verksamma, något som förutsätter att dessa beredas ekonomiska existensmöjligheter.

Särskild vikt måste tillmätas docentproblemet, eftersom det här gäller just den kår, ur vilken professorer och professorsvikarier i allmänhet rekryteras. 1938 års docentutredning avlämnade i slutet av 1939 utredning och förslag (SOU 1939: 41), men krigsförhållandena ha hittills medfört, att av dessa förslag förverkligats endast sådana av rent organisatorisk art, som ej inneburit några ökade kostnader för statsverket. Det är därför nödvändigt, att utredningens förslag åter upptagas till behandling, varvid givetvis hänsyn måste tagas till det förändrade penningvärdet. Bland förslagen synas följande särskilt förtjäna beaktande.

Docentstipendiernas antal har i huvudsak varit oförändrat sedan 1920, då universiteten i alla avseenden voro vida mindre än nu. En avsevärd ökning av antalet stipendier är därför av behovet påkallad. Men det erfordras även en höjning av stipendiebeloppen för att dessa skola komma i nivå med de inkomster, som på andra områden erbjudas personer med jämförlig, om ock i allmänhet lägre kompetens.

I proposition till 1926 års riksdag åskade Kungl. Maj:t anslag till tolv forskarstipendier, att utgå till docenter vid universiteten och karolinska institutet, vilka ådagalagt »verkligt framstående vetenskaplig skicklighet». Riksdagen beviljade emellertid endast fem sådana stipendier, och detta antal har sedermera inte ökats. 1938 års docentutredning föreslog en utökning med fem nya stipendier. Årets huvudtitel upptar två nya stipendier, vilket endast kan betecknas som ett provisorium; dessa stipendier ha under de gångna tjugo åren visat sig fylla en betydelsefull funktion genom att erbjuda den i allmänhet enda utvägen att åt universiteten och vetenskapen bevara verkligt framstående docenter, för vilka — som ofta inträffar — för ögonblicket ingen lärostol finnes disponibel. Då forskarstipendierna till sina belopp äro avsedda att överstiga docentstipendiernas, medför den påyrkade höjningen av de senares belopp, att även frågan om forskarstipendiernas storlek aktualiseras.

Ersättningar till vikarierande akademiska lärare utgå i form av arvoden, vilkas belopp stå i en relation till den ordinarie tjänsteinnehavarens löneförmåner, som överhuvud taget torde sakna motsvarighet inom statsförvaltningen. Detta förhållande har inte varit utan sina verkningar, då det gällt att till vikarier erhålla de härför lämpligaste krafterna. En avsevärd justering är erforderlig.

Befordringsutsikterna på den akademiska banan äro både oberäknliga och starkt begränsade, och då ett docentstipendium får innehavas under högst sju år, måste det övervägande antalet av docenterna räkna med att från universiteten söka sig till andra banor. Om universiteten i längden skola kunna till sig knyta de mest lovande krafterna såsom docenter, är det därför av vikt att möjligheterna till en sådan övergång inte äro alltför begränsade, vilket nu synes vara fallet. Det lämpligaste sättet för en utvidgning torde vara fastställande av särskild tjänsteårsberäkning med avseende på befordran och lön vid övergång till annan tjänst. Viktigast är härvid lärarbanan. 1939 års riksdag uttalade sig (skrivelse nr 320) i samband med löneregleringen för ordinarie tjänstemän vid bl. a. läroverken för bibehållande av den hävdvunna särskilda lönetursrätten för docenter vid utnämning till ämneslärartjänster vid läroverk och seminarier. Utlandet har emellertid inte lett till något resultat.

Vi vilja vidare fästa uppmärksamheten på ett annat problem av stor betydelse såväl för universitetens egen undervisning som för de yngre fors-

karna, nämligen den propedeutiska undervisningen. Därest denna ordnades på ett med hänsyn till universitetens behov erforderligt sätt genom inrättandet av fasta tjänster, skulle samtidigt ett betydelsefullt bidrag ha givits till lösningen av de yngre vetenskapsmännens problem.

Viktigt för såväl vår vetenskapliga produktion som för de yngre forskarna själva är att författandet och framläggandet av akademiska avhandlingar göras mindre ekonomiskt betungande för doktoranderna än fallet för närvarande är. Det rör sig här både om en viktig gren av vårt lands vetenskapliga produktion och om ett av statsmakterna föreskrivet kompetensprov av stor betydelse för vår allmänna kulturella standard. Inom de juridiska fakulteterna ha redan inrättats statliga stipendier för underlättande av dylik författar- och forskarverksamhet; samma system borde efter de sålunda vunna erfarenheterna kunna utsträckas till de övriga fakulteterna och högskolorna. Anslaget till tryckningsbidrag för akademiska avhandlingar har vidare sedan 1939 nedgått från 42 000 kronor till 18 000 kronor under löpande budgetår. Universitetskanslern har för budgetåret 1945/46 hemställt om dels ett förslagsanslag av 30 000 kronor till ersättning för tryckning av de exemplar, som doktoranden har att kostnadsfritt utdela eller avlämna, de s. k. pliktexemplaren, dels ock ett förslagsanslag av 180 000 kronor till bidrag till tryckning av doktorsavhandlingar. Departementschefen upptar emellertid endast ett förslagsanslag av 30 000 kronor. För närvarande äro bidragen så små att de sakna varje betydelse med hänsyn till de nuvarande tryckningskostnaderna och utgå endast för tryckning av pliktexemplaren. Även med beaktande av synpunkten, att man ej understödjer den tendens till onödig utförlighet, som framträtt inom avhandlingslitteraturen, synes här finnas utrymme för ett verkligt effektivt stöd.

Efter dessa mera generella uttalanden vilja vi här nedan peka på några av de aktuella och viktigaste önskemålen inom olika vetenskapsgrenar. Då den medicinska och naturvetenskapliga forskningens problem nyligen behandlats av statsmakterna eller tidigare aktualiserats, skola vi inskränka oss till att blott beröra den humanistiska, teologiska och juridiska forskningen.

Det framlagda förslaget om ett samhällsvetenskapligt forskningsråd har naturligt nog betydelse för den filosofiska fakultetens humanistiska sektion. Det bör dock observeras, att förslaget blott är av intresse för vissa av sektionens discipliner. Ämnen med stor betydelse för vårt kulturliv som historia och filosofi beröras endast i mindre utsträckning, medan litteratur- och konsthistoria, arkeologi och samtliga filologiska vetenskaper helt lämnas utanför. Det är dessutom givet, att tillfälliga forskningsanslag icke kunna ersätta fasta tjänster, som ge forskaren en mera tryggad ekonomisk ställning och möjlighet till familjebildning.

Det ovannämnda docentproblemet är därför utomordentligt viktigt för den humanistiska sektionen. Brännande är också frågan om hur man skall ordna den propedeutiska undervisningen och till en rimlig nivå minska de betungande utgifter, som en forskare nu måste taga på sig, då han trycker sin doktorsavhandling. Humanistisk forskning skulle underlättas, om vetenskapliga institutioner kunde bildas för sektionens olika ämnen. Sådana institutioner, som för övrigt redan finnas inom vissa discipliner, skulle omfatta arbets- och sammanträdeslokaler, bibliotek, särskilt anställda amanuenser etc. Det är givet, att institutioner av detta slag både i uppförande och drift skulle kosta mindre än de naturvetenskapliga med deras dyrbara apparater och stora personalbehov.

Humanistiska sektionen har i vissa ämnen ofta stor tillgång på högt kvalificerade forskare. Erfarenheten visar, att det därför är svårt att placera ett tillräckligt stort antal av dem på poster, som ge dem möjlighet till fortsatt vetenskapligt arbete. Därför är det önskvärt att ge den alltför stela universitetsorganisationen ökad smidighet genom ett system med personliga, rörliga eller e. o. professurer. Även andra metoder att fast anställa dugliga docenter borde närmare undersökas.

Liknande problem äro aktuella även inom den teologiska fakulteten. Det bör observeras, att det i allmänhet tar längre tid inom denna fakultet än inom den humanistiska att avlägga den grundläggande examen, efter vilken det egentliga forskningsarbetet kan börja. Redan ur denna synpunkt är det tydligt, att det är risk för att de, som äro sämst ekonomiskt ställda, utestängas från de högre studierna.

En hög procent teologer studerar helt på skuld. Fakulteten är emellertid relativt väl gynnad i fråga om stipendier. Levnadskostnadernas stegring jämte stipendiebeloppens sjunkande storlek genom fondernas lägre förräntningsprocent ha dock på senare år förringat den hjälp, magnatstipendierna utgjort. Dessa tillfalla dessutom i det stora flertalet fall dem, som studera på lägre akademiskt stadium. Det ligger därför nära till hands att främja de högre studierna genom särskilda statsstipendier av det slag, som redan finnas inom den juridiska fakulteten.

Teologisk forskning skulle starkt främjas, om man anställde seminarieamanuenser eller assistenter för vart och ett av fakultetens sju ämnen. Tjänster av denna art behövas särskilt med tanke på att antalet akademiska lärare är otillräckligt och att antalet studerande växer. I detta sammanhang finns det skäl att erinra om fakultetens gamla önskemål, att bibliotekarien vid teologiska seminariet må erhålla ställning som biblioteksamanuens för att vid sidan av sin verksamhet med boklånerörelsen kunna gå de studerande till handa med råd om den växande litteraturen och litteraturstudiet.

Utgifterna för tryckning av doktorsavhandlingarna äro utomordentligt

betungande också för teologerna. En höjning av det nuvarande statliga anslaget för detta ändamål bör övervägas eller andra utvägar prövas.

Teologiska fakulteten har för närvarande endast fyra fasta docentstipendier. Detta inskränker i hög grad dess möjligheter att engagera yngre vetenskapsidkare, som nu i växande antal framlägga docentmässiga avhandlingar. Därför vore det önskvärt, om docentstipendier funnos för samtliga sju ämnesgrupper. Om detta önskemål av statsfinansiella skäl inte kan förverkligas i nuvarande läge, vore mycket vunnet om man inrättade ett eller två rörliga docentstipendier. Ett forskarstipendium med företräde för kvalificerad teologie docent vore dessutom önskvärt. Frågan om inrättande av en rörlig professur inom teologiska fakulteten och av en särskild professur i religionshistoria inom den humanistiska borde dessutom närmare övervägas.

Då det gäller de juridiska disciplinerna har man sedan länge talat om »en rättsvetenskap i nöd». Flertalet docentstipendier äro lediga, eftersom rekryteringen av yngre forskare varit ringa. Professorerna ha följaktligen belastats med elementärt undervisningsarbete och på detta sätt hindrats att i önskvärd omfattning ägna sin tid åt forskning. Man får för övrigt en föreställning om deras arbetsbörda, då man erinrar sig, att antalet studerande fördubblats sedan sekelskiftet, medan antalet professorer förblivit konstant.

En tillfällig förbättring av den juridiska forskningens läge kan emellertid förutses. Statsmakterna tillförde år 1941 de juridiska fakulteterna vid universiteten i Uppsala och Lund två stipendier vardera om sammanlagt 10 000 kronor om året. Dessa stipendier och de nuvarande goda möjligheterna att erhålla docentur ha stimulerat forskningen. Ett för svenska förhållanden osedvanligt stort antal yngre jurister ägnar sig för närvarande åt högre studier. Inom två eller tre år torde bristen på docenter vara avhjälppt.

Därmed inträda emellertid vissa svårigheter. Man kan förutse, att flera forskare måste övergå till annan verksamhet än den akademiska, då docentstipendierna icke räcka till för alla. Detta aktualiserar på nytt frågan om juris doktorsgradens meritvärde i statlig tjänst. För sex år sedan gjorde samtliga svenska juridiska fakulteter en framställning i detta ämne till justitieministern, som vid senare tidpunkt i riksdagen förklarade sig intresserad av att taga upp frågan till avgörande och upplyste om att han tänkt låta en särskild sakkunnig utreda den. Av statsfinansiella skäl har emellertid denna plan inte förverkligats. Med hänsyn till de ovan skildrade framtidsperspektiven är det dock uppenbart, att en utredning är omedelbart önskvärd. Denna utredning är desto lättare att utföra som den icke behöver sammankopplas med en eventuell allmän utredning av forskningens förnyelse.

Man kan överhuvud taget befara att den rättsvetenskapliga forskningen skall drabbas av ny kris, sedan docentstipendierna åter tagits i anspråk. Ytterst få yngre jurister kunna i det läget väntas ägna sig åt högre akademiska studier, eftersom de måste veta, att deras möjligheter till akademisk karriär bli mycket små. Skulle frågan om den juridiska doktorsgradens meritvärde vid den tidpunkten fortfarande vara olöst, lär den studerande i än högre grad betrakta de mera avancerade studierna som ett vågspel. Han torde föredraga att söka sig andra arbetsuppgifter efter avlagd juris kandidatexamen.

Både ur forskningens och undervisningens synpunkt är det alltså angeläget att genom särskilda åtgärder öka intresset för högre studier. I detta sammanhang blir med andra ord docentproblemet av stor betydelse även inom den juridiska fakulteten. Högre docentstipendier behövas, om de skola locka de mest begåvade bland de studerande. Rörliga extra docentstipendier och rörliga forskarstipendier äro önskvärda. Vidare böra docenterna få en bättre ställning under de perioder, de tjänstgöra som vikarierande professorer. För närvarande erhålla vederbörande en ersättning, som inte står i proportion till den omfattande undervisnings- och examinationsbördan under sådana vikariat. För att stimulera de studerande till högre studier kunde det vidare vara motiverat att öka antalet statliga stipendier och — med tanke på penningvärdets försämring — eventuellt också öka deras belopp. Amanuensbefattningar för lovande licentiander äro aktuella även inom de juridiska disciplinerna. Olika forskare skulle genom sådana befattningar inte bara få bättre ekonomi utan också verksamt bidra till att minska de akademiska lärarnas arbetsbörda och effektivisera studierna på ett grundläggande stadium. Det är möjligt, att en avsevärd förkortning av studietiden för jur. kand-examen på detta sätt skulle kunna äga rum. Rättshistorisk forskning skulle liksom humanistisk och teologisk dessutom naturligtvis påverkas positivt, om doktorsavhandlingarnas tryckningskostnader helt eller delvis kunde övertagas av staten.

Med stöd av vad vi ovan anfört få vi hemställa,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära en utredning och förslag om åtgärder till förbättring av de yngre forskarnas ställning.

Stockholm den 23 januari 1945.

Elis Håstad.

Åke Wiberg.

P. Hj. Fagerholm.

Einar Hæggbloom.
